

AMERİKALILARIN ANADOLU GÖZLEMLERİ: EMORY NILES VE ARTHUR SUTHERLAND'IN 1919 SAHA ÇALIŞMASI NOTLARI

(AMERICANS INVESTIGATING ANATOLIA:
THE 1919 FIELD NOTES OF EMORY NILES AND ARTHUR SUTHERLAND)

Dr. Brian JOHNSON*

American Research Institute in Turkey
bdjohnson62@gmail.com

Öz: 1990 yılında Justin McCarthy, ABD Ulusal Arşivleri'nde Emory Niles ile Arthur Sutherland adında iki Amerikalının 1919 yılı yazında Doğu Anadolu'da gerçekleştirdikleri bir saha çalışması raporunun varlığını açıklamıştır. Amerikalıların gözlemleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu bölgenin durumu hakkında dış gözlemciler tarafından yapılan ilk çalışmalardan birisidir. Ancak söz konusu rapor, kritik bir bölüm teşkil eden ve Niles ile Sutherland'in raporları ile beraber okunması gerektiğini vurguladığı saha çalışma notlarından yoksundur. McCarthy söz konusu notların kaybolduğunu, hatta belki de yok edildiği tahmininde bulunmuş, ancak ortaya çıkması halinde o dönemi tarihsel açıdan kesinlikle daha iyi anlamamızı sağlayacağını vurgulamıştır. Niles ve Sutherland'in saha çalışması notları ne yok edilmiş ne de kaybolmuştur. İki özdeş kopyası İstanbul'da bulunan eski Dış Görevler İçin Amerikan Komisyonerler Kurumu arşivinde bulunmaktadır. Bu makale Niles ve Sutherland'in Doğu Anadolu'daki çalışmalarını incelemekte ve tarihsel bağlamına yerleştirmektedir. Ayrıca yaptıkları araştırmanın sonuçlarının muhtemelen neden göz ardı edildiğini ve zamanla unutulduğuna dair tahminlerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Transkafkasya, Osmanlı İmparatorluğu, Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti, Yakın Doğu Amerikan Yardım Komitesi, Dış Görevler İçin Amerikan Komisyonerler Kurumu, Harbord Komisyonu, Emory Niles, Arthur Sutherland, James Barton, Birinci Dünya Savaşı

Abstract: In 1990, Professor Justin McCarthy revealed the existence of a report, which he had discovered in the US National Archives, of a survey of

* Amerikan Bord Heyeti Genel Sekreteri Kenneth Frank'e bu makalenin araştırma ve yazılma sırasındaki katkılarından ve eşlik eden haritalar üzerindeki çalışmadan dolayı şükranlarımı sunmak isterim. Aynı zamanda makalenin önceki taslaklarını okuyan ve daha iyi olması için yaptıkları önemli öneriler için meslektaşlarıma teşekkür ederim. Bu makalenin İngilizce orijinali daha önce *The Journal of Turkish Studies*, 34/2 (2010), 129–147 yayınlanmıştır.

eastern Anatolia in the summer of 1919 by two Americans, Emory Niles and Arthur Sutherland. Their account is one of the first descriptions of this region by outside observers after World War I. However, the document lacks a critical component, Niles and Sutherland's field notes, which the authors emphasized should be read in conjunction with their report. McCarthy assumed that the missing information was lost, perhaps destroyed, but he surmised that if it ever came to light, it would surely enhance our understanding of the period. Niles and Sutherland's field notes have not been destroyed, nor are they lost. Two identical copies exist in the archives of the former American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) in Istanbul. This paper describes Niles and Sutherland's mission to eastern Turkey and places it in historical context. It also speculates why the results of their investigation were probably ignored and eventually forgotten.

Keywords: *Turkey, Transcaucasia, Ottoman Empire, Democratic Republic of Armenia, American Committee for Near East Relief, American Board of Commissioners for Foreign Missions, Harbord Commission, Emory Niles, Arthur Sutherland, James Barton, World War I*

1990 yılında Ankara'da düzenlenen bir tarih sempozyumunda Profesör Justin McCarthy, Doğu Anadolu'da Birinci Dünya Savaşı sonrası durum hakkında iki Amerikalı tarafından hazırlanan bir raporun varlığını açıklamıştır.¹ 14 Haziran ve 12 Ağustos 1919 tarihleri arasında, bir yardım kuruluşu olan Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti (ACRNE) bünyesinde çalışan Emory Niles ve Arthur Sutherland, yerel yardım ihtiyaçlarını tespit etmek ve ACRNE'nin bunları nasıl karşılayacağını belirlemek amacıyla Bitlis, Van ve Erzurum yolunu izleyerek Mardin'den Trabzon'a gitmiştir. Anlaşıldığı üzere, onlar savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun İran ve Transkafkasya'daki Demokratik Ermeni Cumhuriyeti ile sınırına bitişik durumdaki Türkiye'nin bu bölgesine giren ilk Amerikalılardır.

McCarthy, Harbord Komisyonu² -ABD Hükümeti tarafından Anadolu ve Güney Kafkasya'ya, bölgeyi Amerikan mandası altına alma ve doğu Türkiye topraklarının bir kısmını kapsayacak bir Ermeni devletinin kurulması ihtimallerini araştırmak üzere Eylül 1919'da gönderilen bir araştırma heyeti-ile ilgili bazı diğer belgelerle karışmış olarak Niles ve Sutherland'ın raporunu Amerikan Ulusal Arşivleri'nde keşfetmiştir. General James G. Harbord'ın liderliğini yaptığı ve daha çok Amerikan askerlerinden oluşan Harbord Komisyonu'ndaki bu grup Mardin'den Tiflis'e geçmiştir. Niles ve Sutherland'ın geçtiği bölge ve civarından birkaç hafta önce, alternatif bir güzergâhtan ve farklı topraklar üzerinden geçmiştir.

McCarthy, Ankara Sempozyumu'nda basılmış çalışmasına Niles ve Sutherland raporunun bir kopyasını da eklemiştir. Aynı zamanda, raporun tamamlanmamış olduğunu ve –Niles ve Sutherland'ın uyarısının da gösterdiği gibi- önemli kısımların³ eksik olduğunu vurgulamıştır: “Bu raporun amacı, o dönem alınan notlardaki gözlemlerimizi özetlemek. Bu rapor ayrı değil, bu notlarla birlikte ele alınmalıdır”.⁴

Niles ve Sutherland'ın saha çalışma notları Ulusal Arşivler'deki raporlarının kopyasından yoksundur. McCarthy bu belgenin eksikliğinin, belki de kasıtlı olarak yok edilmesinin, önemli bir kayıp olduğunu görmüştür. Aynı zamanda,

1 Justin McCarthy, “The Report of Niles and Sutherland: An American Investigation of Eastern Anatolia after World War I,” *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 5–9 Eylül 1990* (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1994), 1809–53. Dr. Justin A. McCarthy Louisville Üniversitesi, Kentucky ABD'de tarih profesörüdür.

2 Niles ve Sutherland raporu Amerikan Ulusal Arşivleri ve Kayıtlar İdaresi'nde (NARA) bulunmaktadır: Report of Captain Emory H. Niles and Mr. Arthur E. Sutherland Jr. on Trip of Investigation through Eastern Turkish Vilayets, Records of the American Commission to Negotiate Peace, 1914–1931 (RG 256) dosya: 184.021/175, M820B mikrofilm olarak bulunur: General Records of the American Commission to Negotiate Peace, 1918–1931, rulo 231(bundan sonra Niles ve Sutherland Raporu olarak bilinmektedir).

3 McCarthy, “The Report of Niles and Sutherland” 1824.

4 Niles ve Sutherland Raporu, 3.

eksik olan bilginin bulunması halinde, o dönemi tarihsel açıdan kesinlikle daha iyi anlayacağımız tahmininde bulunmuştur.⁵

Niles ve Sutherland'ın saha çalışma notları ne yok edilmiş ne de kaybedilmiştir. İstanbul'daki eski Amerikan Misyoner Teşkilatı'nın (ABCFM) arşivlerinde iki tane daktilo ile yazılmış kopyası bulunmaktadır.⁶ Burada dijital görüntülerle, tarihî çerçeve içinde sergilenen bu notlar, artık Niles ve Sutherland raporunun, amaçlandığı şekilde bilim adamları tarafından incelenmesini ve analiz edilmesini sağlayacaktır.

William Peet'in Dosyaları

İstanbul'daki ABCFM'nin arşivlerinde bulunan Niles ve Sutherland'ın saha çalışma notları ve onların hazırladıkları raporun Harbord Komisyonu'ndaki belgelere eklenmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan misyonerlik faaliyetiyle, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu'daki nüfusun imhası ve savaşın hemen sonraki Amerikan insani ve siyasi girişimleri ile ilgili karmaşık bir hikâyenin parçasıdır.

ABCFM, İncil'i ve Protestan öğretileri dünyaya yaymak hedefiyle 1810 yılında kurulan bir Protestan misyon birimidir.⁷ Amerikan Bord misyonerleri, inançlarını bölgedeki bütün topluluklara tanıtmak için Anadolu'ya ilk 1820 yılında gelmiştir.⁸ Yasaklanmış Müslümanlara ulaşmayı başarmış, özellikle Doğu Kiliseleri Hıristiyanlarına odaklanmışlardır. Asrın ikinci yarısına kadar ABCFM, misyonunu genişleterek genel eğitim ve sağlık yardımında da yoğun girişimlerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı arifesinde Bord heyetinin Türkiye'de bulunan 174 misyoneri, 19 hastane ve dispanserinin haricinde, üç dinî eğitim veren okul, sekiz üniversite, 46 orta öğretim okulu ve 369 adet diğer

5 McCarthy, "The Report of Niles and Sutherland," 1824; Justin McCarthy, Esat Arslan, Cemalettin Taşkıran, ve Ömer Turan, *The Armenian Rebellion at Van* (Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006), 2, fn.1.

6 Daktiloyla yazılmış iki kopyanın da metinleri birbiriyle aynıdır, şüphesiz birisi diğerinin kopyasıdır. Belgeler 2005 ve 2010 yılları arasında ABCFM arşivlerinin düzenlenmesi ve envanteri sırasında ortaya çıkmıştır. Bord'un arşivleri (yaklaşık 500,000 sayfalık) İstanbul'daki Amerikan Bord Heyeti ofislerinde Aralık 2010 tarihine kadar bulunmaktaydı, sonra Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü'ne (ARIT) transfer edilmişlerdi. Belgelere şu adresten ulaşılabilir. "Notes of Captain E. H. Niles and Mr. A. E. Sutherland taken on trip of investigation July & August, 1919" http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_20c/niles_suthr/Field_Notes_of_Niles_and_Sutherland_OTAP.pdf Son Erişim: 10 Eylül 2012

7 ABCFM Massachusetts eyaletinde 1812 yılında oluşturmuştur.

8 ABCFM'in Anadolu'daki eski yılları için bkz: William E. Strong: *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Boston, New York, Chicago: The Pilgrim Press, 1910). Strong ABCFM'in aylık haber bülteni olan *Missionary Herald*'in editörüyü ve onun anlatımı tarihin içindedir.

okullardan işletiyordu.⁹ Özellikle bu okullarda, çoğunlukla Ermenilere hizmet etmişlerdi. ABCFM, yıllık bütçesinin dörtte birini Anadolu'daki çalışmalar için ayırmıştı¹⁰ ve bölgedeki malları milyonlarca dolar değerindeydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, misyonerlerin girişimlerini hazırlıksız yakalamıştır. ABD'nin neredeyse üç yıl boyunca savaşa katılmaktan kaçınmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyonerler, çalışmalarına önceki gibi devam edememişlerdir. İletişim, seyahat, gemicilik ve diğer önemli faaliyetler engellenmişti. Hatta daha çok ABCFM ile çalışan Ermeniler, Osmanlı yetkililerine, İmparatorluğun düşmanları arasına katılmaya hazır olan olası bir beşinci kategori olarak görünmüşlerdi. Gerçekten de 1914 ile 1915 yılının başında Osmanlı ordusundan ayrılan, doğu Anadolu'da ayaklanmayı fitilleyen ve Kafkasya cephesinde Rus güçleri yanında savaşan Ermeniler vardı.¹¹

1915 baharında Osmanlı hükümeti tarafından, Ermenileri savaş bölgelerinden ve toprağındaki diğer yerlerden göndermek için üstlenilen Sevr önlemleri, aynı zamanda askerî husumetler, toplumlar arası anlaşmazlık ve ayırım edilmemiş şiddet ve eşkıyalık savaş sırasında Anadolu'ya yerleşmiş çok sayıda Ermeni'nin sevk edilmesine, kaçmasına veya ölmesine sebep olmuştur.¹² Türkiye'de kalan bazı ABCFM çalışanları, kuruluşlarını iskân edilmiş veya öksüz kalmışlara açmışlardı. Fakat sonunda 1917 yılında Amerika, İtilaf devletlerine katıldığında ve Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkileri kopma noktasına geldiğinde, pek çok Amerikan Bord Heyeti personeli bölgeyi terk etmiş ve Bord Heyeti'nin birkaç tesisi kapatılmıştır.

ABD'nin neredeyse üç yıl boyunca savaşa katılmaktan kaçınmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyonerler, çalışmalarına önceki gibi devam edememişlerdir. İletişim, seyahat, gemicilik ve diğer önemli faaliyetler engellenmişti.

1915 yılında ABCFM üyeleri ve Amerikan iş ve siyasi kuruluşunun ileri

9 *The One Hundred and Fourth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Boston: The Board, 1914), 107.

10 A.g.e, 232–5.

11 Örneğin bkz: "Armenians Fighting Turks: Besieging Van—Others Operating in Turkish Army's Rear," *New York Times*, 7 Kasım 1914 ve "Turkish Armenians in Armed Revolt: Were Ready to Join Russian Invaders, Having Drilled and Collected Arms," *New York Times*, 13 Kasım 1914. İkinci el tarihi anlatımlar için bkz: Erik J. Zürcher, *Turkey: a Modern History* (London and New York: I.B. Tauris, 1998), 120–1; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 314–17; McCarthy et al., *The Armenian Rebellion at Van*, 187–98.

12 Bu trajedinin bütün şartlarının daha iyi anlaşılması için, ölmüş veya sevk edilmişlerin sayılarının da dahil olduğu daha ileri tarihi araştırma ve analiz gerekir. (Mesela ölüm tahminleri büyük oranda değişmektedir [Zürcher, 120; Shaw, 315–6].) Yoğun polemikçi kaynaklar ve konu hakkındaki söylemler objektif soruşturmanın gelişmesine engel olmuşlardır.

gelenleri; Ermenilere ve Süryanilere, savunmasızlara ve Anadolu ile çevresinde acı çeken Hıristiyanlara (genellikle Ermeniler) yardım etmek için Amerikan Yardım Heyeti (ACASR) olarak bilinen bir ajans kurmuşlardır.¹³ Zengin bir sanayici, filântrop ve Başkan Woodrow Wilson'un yakın bir arkadaşı olan Cleveland Dodge, ACASR'nin başlıca kurucularından biriydi. ABCFM'nin ilgili sekreteri James L. Barton,¹⁴ bu heyetin başkanıydı. Amerikan Bord misyonerleri, taraftarları ve bağlı şirketleri ise üyelerinin çoğunu oluşturmaktaydı.¹⁵

On dokuzuncu yüzyılda Anadolu'da yaşayan, bu halkların dillerini konuşan ve kültürüne maruz kalan ABCFM misyonerleri, Amerikalılar için Osmanlı İmparatorluğu ve içerde olanlar hakkında büyük bir bilgi kaynağı olmuştur.¹⁶ Genellikle misyonerler, yoğun olarak, yatırım yaptıkları Ermeniler ve diğer Hıristiyanlara sempati duyuyorlardı. Ayrıca, Müslüman halkını daha aşağı, yanlış yola sapmış ve baskıcı bir toplum olarak görüyorlardı. Misyonerlerin Amerika ve uluslararası basına verdikleri yayınlar ve raporları Hıristiyan ve Ermeni duygularını destekliyor, Müslüman ve Türklere karşı bir önyargı oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan misyonerler Anadolu'daki önemli olayların başlıca haber kaynağı olmaya devam ettiler. Bugün bile, onların anlattıkları, bu dönemdeki tarih için başlıca kaynak olmaya devam etmektedir ve genellikle herhangi bir eleştiriye maruz kalmadan kabul edilmektedir.¹⁷

13 Savaşın sonunda ACASR Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti (ACRNE) olarak bilinmeye başladı. Buna karşın, Ağustos 1919'da ACRNE Yakın Doğu Yardım (NER) olarak birleştirilmişti. NER 1930 yılında adını Yakın Doğu Kurumu (NEF) olarak değiştirmiş ve hala günümüzde bu isimle bilinmektedir.

14 Rev. James L. Barton (1855–1936) Amerikan Bord Heyetine 1885'de girmiş ve doğu Türkiye'nin Harput'unda (bugünün Elazığsı) ABD'ye döndüğü 1892 yılında kadar dini seminerde öğretim vermiştir in. 1894'de Bord'un ilgili sekreteri olarak atanmış ve bu görevde 33 yıl boyunca çalışmıştır. Aynı zamanda 1915-30 yılları arasında Yakın Doğu Yardım'ın başkanı olmuştur. Barton üretken bir yazardı ve bildiğimiz en iyi çalışmalarından biri ABCFM'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarihidi: *Daybreak in Turkey* (Boston: The Pilgrim Press, 1908).

15 ACASR, ACRNE, ve NER'nin kökenleri, yapısı ve üyeliği hakkındaki detaylar için baknz: James L. Barton, *Story of Near East Relief (1915–1930). An Interpretation* (New York: The Macmillan Company, 1930), 3–19.

16 Örneğin bkz: Eli Smith, *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight in Armenia* (Boston: Crocker and Brewster, 1833). ABCFM misyonerleri olan Eli Smith ve H.G.O. Dwight'in 1830–1'de Türkiye'den İran'a bir turunu anlatan bu açıklama Türkiye'nin coğrafyasını ve kültürünü anlatan ve ABD'de dolaşan en eski detaylı anlatımlarından biriydi. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi Amerikan halkına geri bilgi verme alışkanlığı asır boyunca misyonerlerin girişimlerinin dikkat çekici bir parçasıydı.

17 Örneğin bkz: ABCFM misyoneri Joseph K. Greene'in *Leavening the Levant*. 1916 yılında basılmış bu çalışma "Call to America" adlı bir şiir ile başlar ve şiirde ABD'nin Türklük tarafından ezilen Ermeniler için merhametli olmasını rica eder. Aynı zamanda Müslümanlar aleyhine bir polemik için girmektedir, mesela Müslüman kadınlar kötü muamele görüyorlar, Hz. Muhammed'in karakteri ise nefret uyandırıyor. Türklük dinleri gereği şiddete meyilliler, *Kuran* ise anlamlı ve saçma şeylerin karışımıdır vb. (Joseph K. Greene, *Leavening the Levant* [Boston, New York, Chicago: The Pilgrim Press, 1916]). Amerikan basınındaki önyargılar için bkzn: Justin McCarthy, "Missionaries and the American Image of the Turks," in Mustafa Aydın, Cagri Erhan (eds.), *Turkish-American Relations: Past, Present and Future* (London and New York: Routledge, 2004), 26–48.

Tanıtıcı eserler, ACASR ve halefi ACRNE (Ağustos 1919'dan sonra NER, Yakın Doğu Yardımı) tarafından üretilen, filmlerinde dâhil olduğu diğer kaynaklar benzer bir atmosferi yansıtmaktadır.¹⁸ Müslümanlar ve özellikle Türkler karalanmış, Ermeniler ve diğer Hıristiyanlar ise idealleştirilmişti. Bu Hıristiyanlar savaş sırasında ve sonrasında Müslümanlar tarafından acımasızca ve durmaksızın eziyet edilen tek mağdur olarak gösterilmiştir. Bu yanlış tanıtım Amerika'daki yardım kuruluşu için (1915'den 1920 yılının ortasına kadar 40 milyon dolardan fazla¹⁹) para toplamakta etkili olmuştur. Bir tarihçi, bu kuruluşun halkla ilişkiler kaynağını “iyi bir sebebe hizmet etmek için bir propaganda”²⁰ olarak açıklamış, fakat Orta Doğu'daki Amerikan hayırseverliğin ileri gelen bir bilim adamı olarak şunu vurgulamıştır:

Müslümanlar ve özellikle Türkler karalanmış, Ermeniler ve diğer Hıristiyanlar ise idealleştirilmişti. Bu Hıristiyanlar savaş sırasında ve sonrasında Müslümanlar tarafından acımasızca ve durmaksızın eziyet edilen tek mağdur olarak gösterilmiştir.

Böyle bir reklam para kazanılmasına yardım etmiş olsa da bu alandaki sorunların anlaşılmasına katkıda bulunmamıştır... On dokuzuncu yüzyıl boyunca Türkiye'deki Hıristiyanlar, daha aydın Avrupa âleminde aynı dinden muhaliflere tanınmayan dinî özgürlükten faydalandığını belirtmeden, Türkler ve Ermeniler arasındaki dinî farklılıklardan belli bir dereceye kadar istifade etmişti. Faal bir Ermeni devrimci partisinin var olduğunu görmezden gelmiş ve Ermenilerin sadakatine yönelik Osmanlı hükümetinin yansıttığı şüpheleri dile getirmemiştir. Ermenilerin pek çoğunun bir savaş ortamında yaşadığını veya Müslüman Türklerin de acı çektiğini belirtmemiştir...²¹

Anadolu'nun Ermeni ve diğer Hıristiyanlarına maddi yardımda bulunmaktan

18 Sıradan bir örnek için bkz: kurumun kuruluşundan 30 Haziran 1920 tarihine kadar operasyonlarını ve harcamalarını özetleyen NER broşürü *Hand Book: Near East Relief*, Ekim 1920. Başka bir medyada, Selig Studios tarafından ACASR için çekilen ve 1919'da yayınlanan “Auction of Souls” (aynı zamanda “Ravished Armenia” başlığı ile de bilinen) sinema filmi (Alan Gevinson, *Within Our Gates: Ethnicity in American Feature Films, 1911-1960* [Berkeley: University of California Press, 1997], s. 58). Bu kuruluşun tanıtım kaynağı şu eserlerde sunulmuştur: McCarthy, “Missionaries and the American Image of the Turks,” 35–7; Norman Daniel, *American Philanthropy in the Near East. 1820–1960* (Athens, Ohio: Ohio University Press, 1970), 160–1; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810–1927* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971), 129–30; and Sarah Miglio, “America’s Sacred Duty: Near East Relief and the Armenian Crisis, 1915–1930,” Rockefeller Research Reports Online, 2009, <http://www.rockarch.org/publications/resrep/rrolinealpha.php>.

19 *Hand Book: Near East Relief*, 18.

20 Merrill D. Peterson, “*Starving Armenians*”: *America and the Armenian Genocide, 1915–1930 and After* (Charlottesville and London: University of Virginia Press, 2004), 53.

21 Daniel, 161.

savaşta zarar gören ACASR, İstanbul'a diplomatik temsilciler ve Amerikan Bord Heyeti'nin yerel işletme vekili ve haznedarı olan William Peet'in de dâhil olduğu bir komite tarafından dağıtılan bağışlanmış fonları göndermekten başka bir şey yapamamıştır.²² 30 Ekim 1918 tarihinde ateşkesten kısa bir süre sonra kuruluş (şu an ACRNE olarak bilinmektedir) Anadolu'ya yiyecek, giyecek, ilaç ve diğer ürünleri nakletmek için seferber olmuştur.²³ Ocak 1919'da ACRNE başkanı James Barton yardım girişimini başlatmak için Türkiye'ye bir heyet getirmiştir. Şubat'ta İstanbul'a varmadan önce bölgeyi işgal etmiş ittifak kuvvetlerinin liderlerinin ve yetkililerinin işbirliğini güvence altına almak için grup Londra, Paris ve Roma'da durmuştur.²⁴

Hedeflerine ulaşmak için yardımda bulunanlar, Anadolu ve çevresindeki koşullar, maddi gereksinimler ve lojistik ihtiyaçlar hakkında belli detayları aramışlardır. Bu bilgi, aynı zamanda iskân ve sevk edilen Ermenilerin iade edilme olanağının belirlenmesi ve Türkiye'deki önceki toplumlarını, özellikle Barton ve ACRNE ve Amerikan Bord Heyeti ile ilgili diğerleri tarafından doğuda öngörülen bir bağımsız devlet sınırları içinde, geri vermek için önemliydi.²⁵ İskânın belirgin avantajlarından biri, ABCFM kurumlarını kurtarabilecek ve savaşın sekte vurduğu uzun çalışmasını sürdürebilecek olmasıydı.

1919 yılının Mart'ından Mayıs ayına kadar Barton, İstanbul'dan orta ve doğu Türkiye üzerinden Halep'e ve sonra geriye doğru giden bir araştırma keşfini yönetmiştir (harita 1'e bakınız). Türkiye'deki kıdemli Amerikan deniz komutanı (yakında Amerikan yüksek komiser olacak) Amiral Mark Bristol'a geziyi anlatan bir mektupta, Barton askerî güçle bütün Anadolu'nun işgal edilmesinde ısrar etmiştir. Ermenileri Türklerden korumanın ve onları kendilerini geçindirebilecek bir düzeye getirmenin gerekli olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, doğrudan müdahale olmazsa "dört yıl önceki zulümlerin tekrar, daha abartılı bir şekilde başlaması için büyük bir tehlikenin" olduğunu vurgulamıştır.²⁶

22 Barton, 17; William Wheelock Peet (1851–1942) kariyerine 1881'de İstanbul'daki Amerikan Bord Heyeti ile başladı. İşletme yöneticisi olarak çalışmasına rağmen görevleri idari işler amirinin görevlerine kadar uzanıyor ve Osmanlı devlet yetkilileriyle ve diğer yabancı hükümetlerin temsilcileriyle müzakere etmeyi kapsıyordu. ABD Dışişleri Bakanı ile yakın bir ilişkisi vardı ve "büyükkelçilerin eğitmeni" olarak biliniyordu. Peet ACASR'nin yerel düzen ve operasyonlarında ve varislerinde etkili bir rol üstlenmişti. Türkiye'deki ABCFM görevinde 1925'de emekli oldu.

23 Barton, 108–9.

24 Louise Jenison Peet, *No Less Honor: The Biography of William Wheelock Peet* (Privately printed, 1939), 183.

25 Grabill, 170–3; C.D. Ussher, "Plan for the Safe and Peaceful Repatriation of Armenians in Van and Alashgerd," n.d., Relief Work 1919, box 37, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul. Dr. Ussher ACRNE'nin uzun süre Kafkasya'da medikal başkanı ve ABCFM'nin Van'daki misyoneri idi.

26 Director, American Commission for Relief in the Near East to Admiral Mark L. Bristol, 14 Haziran 1919, Relief Work 1919, box 37, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul.

Daha sonra Barton, misyon temsilcilerinin kendisinden daha doğuya, “Bitlis ve Van’a gittiğini ve Erzurum ile Trabzon üzerinden geri döndüğünü” söylemiştir.²⁷ Bu, tam da ACRNE’nin iki personeli olan Emory Niles ve Arthur Sutherland’ın, Barton’un İstanbul’a dönmesinden birkaç hafta sonra 14 Temmuz’dan 12 Ağustos 1919’a kadar kullandıkları güzergâhtır. Barton, bu geziyi temsilcilerin ne zaman yaptığını ve temsilcilerin kimliklerini açıkça belirtmese de²⁸ bu kişilerin Niles ve Sutherland olmaları mümkündür.²⁹ Aynı zamanda bu isimli şahısların “bu bölgelerde hiç mültecilerin bulunmadığını, bölgede hiçbir Ermeni’nin kalmadığını ve genel olarak ülkenin nüfusunun azaldığını rapor ettiklerini... Bu durumun da, yardıma ihtiyaç olmadığını açıkça gösterdiğini” vurgulamıştır.³⁰

Mayıs’ta İstanbul’a döndükten sonra Barton, bir Amerikan subayı olan Binbaşı Davis G. Arnold’un ACRNE’nin Türkiye’deki operasyonlarını yönetmesini ayarlamıştır.³¹ Arnold göreve Haziran 1919’da başlamıştır.³² Başkentte William Peet’in de dâhil olduğu yerel bir idare heyeti bünyesinde çalışmıştır.³³ Muhtemelen Arnold, 25 Haziran’da Barton’un keşfinin kapsamadığı doğu Anadolu’yu araştırması için – büyük olasılıkla bölgenin yardım ihtiyaçlarını ve ACRNE’nin bunları nasıl karşılayacağını belirlemek amacıyla – Niles ve Sutherland’e “emirleri karargâhtan” vermiştir.³⁴ Bu bölge savaş sırasında Rus, Ermeni ve Osmanlı güçler arasında ağır çatışmalara tanık olmuştur. 1919 yazında özellikle Demokratik Ermeni Cumhuriyeti ile olan belirsiz sınır boyunca hâlâ istikrarsız bir bölgeydi.

Emirlerini aldıklarında hem Niles hem Sutherland Bağdat demiryolları üzerinde ana istasyon olan İzmit Derince’deki merkezî ACRNE ikmal üssüne atanmışlardır.³⁵ Her ikisi de Türkiye’de yaklaşık beş aydır

27 Barton, 116.

28 A.g.e

29 ACRNE için Doğu Anadolu’yu araştırıldığında Emory H. Niles (1892–1976) 27 yaşındaydı. Son dönemde Fransa’da Amerikan Seferi Kuvvetlerinin 80. bölmesinde ağır silah kaptanı olarak görev almıştı. (Büyük olasılıkla askerliğine saygıdan ötürü Türkiye’deyken hala “Kaptan Niles” olarak bahsediliyordu.) Niles Amerika’ya yardım görevinden sonra dönmüş ve seçkin bir hukuk kariyerine atılarak 70 yaşında Baltimore eyaletinin Mahkeme Başkanı olarak emekli olmuştu. Doğu Anadolu’ya keşfi sırasında Arthur E. Sutherland, Jr. (1902–73) 17 yaşındaydı. Büyük olasılıkla ACRNE’ye katıldığında daha yeni liseyi bitirmişti ve bir resimde Ocak 1919’da Avrupa için Barton Yardım Heyeti’nin üyeleriyle beraber gözüküştür. (Barton, plate facing 112). Türkiye’deki yardımından sonra, Sutherland hukuk öğrenimi için Amerika’ya dönmüş ve sonunda Harvard Hukuk Fakültesi’ne katılmıştır.

30 Barton, 116.

31 Grabill, 169.

32 Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti Toplantı kayıtları, 20. toplantı, 5 Mayıs 1919, Relief Work 1919, Kutu 37, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul (bundan sonra Toplantı Kayıtları olarak referans verilecektir).

33 Barton, 118.

34 Niles ve Sutherland’ın Raporu, 1.

35 “ACRNE Personnel,” *Acorne*, Haziran 7, 1919; *Acorne*, Haziran 21, 1919, 8. *Acorne* ACRNE’nin İstanbul’daki haber bülteni idi; bültenin adı 1920’de *Near East Relief* olarak değişti.

bulunmaktaydı.³⁶ 3 Haziran'da trenle Mardin'e gitmek için Derince'den ayrılmışlardır. Konya ve Halep'ten geçerek varış yerine 11 Haziran'da ulaşmışlardır. Üç gün sonra bir Türk tabip subayını tercüman ve kılavuz olarak kullanarak ve başka hazırlıklar yaparak³⁷ kuzeye doğru yolculuklarına başlamışlardır (Harita 2'ye bakınız). Sonraki ay daha çok Bitlis, Van ve Erzurum'da engebeli ve savaştan zarar görmüş 1,426 kilometrelik () topraklardan at, tren, at arabası ve arabayla geçmişlerdir. Görevleri 12 Ağustos'ta Trabzon'un Karadeniz limanında sona ermiştir.

İstanbul'a gemiyle döndükten sonraki birkaç gün içinde (15 Ağustos)³⁸ Niles ve Sutherland ACRNE görevlerini bitirmişlerdir. Türkiye'den ayrılmaları, yardım kuruluşunun *Acorne* adındaki yerel haber bülteninde 23 Ağustos'ta duyurulmuştur.³⁹ Evlerine dönmeden önce saha çalışma notlarını daktiloda yazmış ve gezilerinin son raporunu hazırlamışlardır (16 Ağustos tarihli). İki müsveddenin kaba ve kontrol edilmemiş hali ile yazarların notlarla raporun birlikte okunmasına dair şartları, iki belgenin de, Niles ve Sutherland Amerika'ya deniz yoluyla açılmadan önce çabucak yazdıklarını göstermektedir.

Şüphesiz çalışma saha notları ve raporu Türkiye'deki ACRNE yöneticileri için mevcuttu. Bu, İstanbul'daki Amerikan Bord Heyeti arşivlerinde –ACRNE Heyet üyesi ve ABCFM işletme görevlisi ile haznedarı William Peet'in dosyalarından- notların nasıl çıktığını açıklamaktadır. Aynı zamanda, raporun nasıl Harbord Komisyonu belgeleri arasına karıştığını da göstermektedir.

Başkan Wilson, yaz başında Amerikan ordusundan Tümgeneral James G. Harbord'ı Anadolu ve Transkafkasya'da bir araştırma gezisine önderlik yapmak için atamıştı.⁴⁰ Daha çok Ermenilerin güvenliği, geri dönmeleri ve devlet kurmak için gerekli şartlarına ilişkin olarak Amerikan siyasi, askerî ve ekonomik çıkarları ve yükümlükleri araştırmak için emir verilmişti. Misyon, bu bölgeyi büyük güç tarafından siyasi ve askerî bakımdan ele geçirme çerçevesinde ve özellikle Amerika'da o zaman gelişmekte olan Paris Barış

36 Türkiye'ye tam varış tarihleri belli olmasa da Sutherland'ın bağlı olduğu Barton Heyeti'nin Şubat'ta geldiğinde olduğu muhtemeldir. 1 Haziran'dan 10 Haziran'a kadar Sutherland Trakya'da ihtiyaç olan yardımı araştırmak için bir misyonda bulunmuştu (*Acorne*, Haziran 7, 1919, 6; *Acorne*, Haziran 14, 1919, 5). Akabinde Niles'in en az Nisan ayı başından itibaren görev aldığı Derince'deki kadroya alındı (*Acorne*, Haziran 14, 1919, 7; Toplantı Kayıtları, 13. Toplantı, Nisan 9, 1919).

37 Kaptan E. H. Niles ve Bay A. E. Sutherland'ın araştırma gezisi sırasında tutulan notları, Haziran & Ağustos, 1919, Near East Relief 1919–1923, box 41, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul, 2 (bundan sonra Niles ve Sutherland'ın Notları olarak referans verilecektir).

38 A. g. e. 34.

39 *Acorne*, Ağustos 23, 1919, 2.

40 James Guthrie Harbord (1866–1947) Kurmay Başkanı olarak Fransa'daki Amerikan Seferi Kuvvetler Başkomutanı John Pershing ile çalışmıştı. Aynı zamanda Belleau Wood ve İkinci Marne Savaşı'nda güçlere liderlik etmişti.

Konferansı'nın bir mandası olarak planlanmıştı. James Barton ve aynı fikirde olan destekçileri tarafından gayretli bir şekilde lobi yapması, Wilson yönetimini Harbord Komisyonunu düzenlemesi için teşvik etmiştir.⁴¹

Harbord'a, gezi sırasında Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan Amerikan misyonerlerin de dâhil olmak üzere insanlardan bilgi talep etmesi tavsiye edilmiştir.⁴² 2 Eylül'de İstanbul'a vardktan sonra⁴³ birkaç gün boyunca yerel Amerikan yetkililer, misyonerler ve yardım için gelenlerle görüşmüştür. ABD'ye geri dönmek için hazırlanan James Barton da, Harbord'a görevi için seyahat planlamasının hazırlanmasında yardım etmiştir.⁴⁴ Muhtemelen Harbord, Niles ve Sutherland raporunun bir kopyasını ACRNE ile ilişkili birinden, araştıracağı bölgeyle ilgili genel bilgi olarak almıştı. 7 Eylül'de ise, Niles ve Sutherland'ın daha yeni döndükleri bölgeye doğru yola çıkmıştır (harita 1'e bakınız).⁴⁵

“Her İki Taraf da Hem Haklı Hem Haksız”

Niles ve Sutherland'ın saha çalışması notları, 21 sayfalık rapordan daha uzun olarak daktiloyla yazılmış 34 sayfadan oluşur. Notlar dört bölüme veya yolcular tarafından taşınan gerçek defter olarak kabul edilebilen “kitaplara” ayrılmıştır.⁴⁶ Çalışmaların istikrarlı tarzı tek bir kişi tarafından derlendiğini göstermektedir. Yaşça daha büyük olan Emory Niles bu rolü üstlenmiş olabilir. Derince'de ikmal deposunda idareci olarak çalışmış⁴⁷ olan Niles'in yardım çalışmalarındaki deneyimi, kendisini bu görev için yeterli kılıyordu. Pratik bilgi sahibi olması, büyük olasılıkla bu keşif gezisine seçilmesinin en büyük nedenidir.

Sutherland'ın de konuya uygun uzmanlığı vardı. Derince'ye tayin edilmeden önce, Trakya'yı araştırması için bir ACRNE takımına eşlik etmişti.⁴⁸ Aynı zamanda kamerayı iyi kullanmasını biliyordu. James Barton ona Mart'ta

41 Grabill, 206–10.

42 McCarthy, “The Report of Niles and Sutherland,” 1816–17.

43 *Acorne*, Eylül 6, 1919, 4.

44 Grabill, 227.

45 *Acorne*, Eylül 13, 1919, 7.

46 Kitap 1: ss. 1–9, from start of journey to Van (;Temmuz 3–24); Kitap 2: ss. 10–22, from Van to Bayazıt (Temmuz 25–30); Kitap 3: ss. 23–9, from Bayazıt to Erzurum (Temmuz 31–August 5); Kitap 4: ss. 30–4, from Erzurum to end of journey (Ağustos 6–15). 2. ve 3. kitaplar verilerin çoğunu savaş sırasındaki çatışmaların çoğuna ve Rus ile Ermeni güçlerinin işgaline tanık olmuş Van'dan Erzurum'a kadar olan seyahatleri kapsar. Aynı zamanda Ermenistan Cumhuriyeti ile olan sınıra ve Transkafkasya'da devam eden karışıklığa en yakın olan alandı.

47 Toplantı Kayıtları, 13. Toplantı, 9 Nisan 1919.

48 *Acorne*, Haziran 7, 1919, 6.

Türkiye'deki gezi sırasında fotoğrafçı olmasını teklif etmişti.⁴⁹ Sutherland'ın Barton'la seyahat edip etmediği belli değildir, ama belki fotoğrafçı görevini Niles ile olan görevi sırasında üstlenmişti. Çalışma saha notları, seyahat sırasında fotoğraf çekildiğini belirtmiştir. Ne yazık ki bu görüntülerin şu anda nerede oldukları bilinmemektedir.

Niles ve Sutherland, araştırmalarını metodolojik bir şekilde yapmışlardır. Yardım çalışmalarını planlayanlara yol göstermek istemişlerdir. Anlatımları lojistik belgelerdeki gibi sistematik ve tarafsızdır. Günde ortalama 64,8 kilometre yol kat ederek⁵⁰ coğrafya, tarım, gıda tedariki ve ulaşım alt yapısını göz önünde bulundurmuşlardır. Nüfus ve maddi kayıpların da yaşandığı savaş tahribatını not etmişlerdir. Aynı zamanda yerel yetkililer ve yerlilerle görüşmüş, onların yorumlarını kendi izlenimleri ile karşılaştırmışlardır. Bu bilgiyi değerlendirdikten sonra gıda ve diğer yardım ihtiyacı ile ilgili tahminlerde bulunmuşlardır. 3 Ağustos'taki notları yöntemlerini göstermektedir. 5:45'de Kara Kilise'den ayrılarak (bugünün Ağrısı) Köse Dağı'na devam etmeden önce kısa bir süreliğine mola verdikleri Zidikan'a (bugünün Eleşkirt'i) doğru yola çıkmışlardır.⁵¹

Verimli topraklardan, geniş vadilerden oluşan ülkeden geçildi. Neredeyse yarısı tamamen tahrip olan, diğer yarısı da kötü koşullar altında, çok az sayıda yerlinin yaşadığı birkaç köyden geçildi. Büyükbaş hayvanlar bol, fakat işlenen tarım arazisi yok. Otların kesilip saklandığı bazı çayırlardan geçildi.

Pek çok noktasından yaklaşık 10-30 metreye kadar uzanan bataklıklara yol açan derelerin geçtiği yollar çok kötü durumda. Diğer yerlerde ise dereler 1 metreye kadar uzanan dik kıyıları yol açmıştır. Kara Kilise'ye yakın, Ruslar tarafından inşa edildiği belli olan birkaç köprü bulunmaktadır, fakat her köprüde zemin kaplama eksiktir. Yolların mevcut durumu, otomobiller için kullanışlı değildir.

Zeidakan [sic] köy muhtarı şerefimize bir koyun kesmeyi teklif etti. Birkaç dakika sonra bize yerlilerin açlık çektikleri ve bazılarının açlığın ve ot yemenin etkilerini taşıdıkları söylendi. Fakat bunların durumları kötü gözüküyordu.

49 Toplantı Kayıtları, 4. Toplantı, 20 Şubat 1919.

50 Niles ve Sutherland'ın Raporu, 2.

51 Bu bölge Osmanlı eyaleti olan Erzurum'undaydı.

Zeidakan

Köy muhtarı köyde 300–600–100 kişinin olduğunu söyledi. Geriye on ev kaldığını, barınacak yer bulamayanların büyükbaş hayvanlarla veya ot toplayarak dağlarda yaşadığını söyledi. Muhtarın hikâyeleri birbirinden kopuktur. Genel sonuç, nüfusun 40 gün boyunca yeterli Efelek tahıllarına sahip olduğudur.⁵² İki senedir ebegümece yiyerek ve ne geçen sene ne de bu sene tohum ekerek yaşamışlardır.⁵³ Kış için hiçbir şekilde bir geçim kaynakları yoktur. Geçen hafta iki kişi açlıktan öldü.

Aç olan yerlilerin çekilen fotoğrafı. Hikâyelerin gerçek veya yalan olduklarını anlayamayız, ama çevrede hiç tahıla rastlanmamıştır.

Ermeni mezalimleri hakkındaki her zamanki hikâye.

Köylerin araştırılması, yerlilerin en kötü koşullarda yaşadığını gösterdi. Bir ev haricinde, hiçbir evde ebegümece dışında gıda yoktur. Bu köy eğer yardım edilmezse kesinlikle gelecek kış açlıktan ölür.⁵⁴

Bu alıntı yerel koşullar hakkında sistematik bir analiz sunmaktadır. Niles ve Sutherland'ın kırsal bölge üzerindeki ilk izlenimleri, toprağın verimliliği ve nüfusun ihtiyaçları hakkındaki belirsizliği ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda, Zidikan'da muhtarın hemen yiyecek kıtlığı olduğunu iddia etmesine şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Fakat ilk elden köyü inceledikten sonra yerliler arasında yetersiz beslenme olduğunu ve tek kaynağın yetersiz miktardaki yabani otlar olduğunu fark edince, halkın açlığın eşiğinde olduğu sonucuna varırlar.

Niles ve Sutherland, Zidikan ile Erzurum'un diğer bölgeleri hakkındaki görüşlerini ACRNE'nin nihai raporunda özetlemişlerdir. İleriki aylarda açlığın kaçınılmaz olduğunu ve dışarıdan yiyecek sağlanamazsa bölgedeki yerlilerin acı çekip öleceklerini yinelemişlerdir. Onların yorumlarına göre, yardım kuruluşunun eyalete “büyük ölçüde yiyecek yardımı yapmasını... ve köy ve kasabalara; özellikle Diadin, Kara Kilise, Zidikan, Hasan Kale ve Alashgird'e dağıtmalarını” önermişlerdir.⁵⁵

İki Amerikalı aynı zamanda doğu Anadolu'daki savaş zararlarını ve nüfustaki azalmayı kaydetmişlerdir. Daha çok, savaş öncesi demografik verileri şimdiki verilerle (dinî-etnik sınırlara ayrılmış şekilde) karşılaştırmışlar ve Ermeni

52 Efelek (*evelik*, ve *labada* olarak da bilinir) Buckwheat ailesine ait olan bir “rıhtımdır”. Hem yaprakları hem çekirdekleri yenilebilirdir.

53 Ebegümece) “kuşekmeğidir”.

54 Niles ve Sutherland'ın Notları, 26–7.

55 Niles ve Sutherland'ın Raporu, 21.

mültecilerin evlerine geri dönme ihtimalini tartmışlardır. Bu, Barton ile diğerlerinin, ACRNE ve Amerikan Bord Heyeti'ne ilişkin çıkarlarıyla ilgilidir. Bu çıkarlar, bölgede istikrar sağlamak ve yerel ABCFM kuruluşlarını canlandırmak için uzun vadeli bir çözüm olarak kabul ettikleri bağımsız bir devlet yaratmak için Ermenileri tekrar Türkiye'ye yerleştirmektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Kafkasya kampanyaları, Doğu Anadolu'daki insanlar için büyük bir kayba sebep olmuştu. 1915 ve 1918 yılları arasında Ruslar ve Ermeni müttefikleri, Osmanlı eyaletleri olan Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon'u işgal etmişlerdi. 1917 yılında Rus Devrimi'nden sonra Ermeni güçleri, dağılan Rus ordusunu yenilemişlerdi. Bu cephede Osmanlılar 1918'de taarruza geçtiklerinde Ermeni nüfusun çoğunluğu, geri çekilen kuvvetleriyle birlikte doğuya doğru kaçmıştı. Buna karşın, Mayıs 1918'de Güney Kafkasya'da Demokratik Ermenistan Cumhuriyeti kurulduğunda, bu sınırlarda yaşayan Müslümanlar, Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. Niles ve Sutherland 1919 yılının yazında doğu Türkiye'den geçerken pek çok mülteci ile özellikle de Kürtlerle karşılaşmıştır.

Hiç şüphesiz Niles ve Sutherland nüfus ve maddi kayıplar hakkında yaklaşık tahminlerde bulunmuşlardır. Amerikalılar, köy ve kasabalarda, hatta büyük merkezlerde bile çok az zaman geçirmişlerdir.

Hiç şüphesiz Niles ve Sutherland nüfus ve maddi kayıplar hakkında yaklaşık tahminlerde bulunmuşlardır. Amerikalılar, köy ve kasabalarda, hatta büyük merkezlerde bile çok az zaman geçirmişlerdir (bazen sadece birkaç saat ve genellikle bir günden fazla olmamak üzere). Hızlı bir şekilde istatistik elde etmeleri gerektiğinden, genellikle bilgileri, özellikle de güncel rakamları elde etmek için yerel yetkililere güvenmişlerdir. Fakat saha çalışma notları, savaş öncesi demografik bilgiler için başka kaynaklar bulunduğunun da farkında olduklarını göstermektedir.⁵⁶ Çok titiz oldukları için, görev icabı birçok kaydı karşılaştırmaya çalışmaları muhtemeldir.

Rakamlar tartışılır olsa bile Niles ve Sutherland'ın verileri geniş bir şekilde savaş sırasında doğu Türkiye toplumlarının anlatılmamış yıkımını yansıtmaktadır. İstatistiklerinin gösterdiği insani yıkım, harabe ve kalıntıların fiziksel işaretleri tarafından da kanıtlanmıştır. Daha da önemlisi, bu kanıt, yaralanma ve kaybın tek bir gruba ait olmadığını, Hıristiyan Ermeniler ile Müslüman Türk ve Kürt nüfuslarına da yayıldığını altını çizmiştir. Niles ve Sutherland'ın 19 ve 21 Haziran arasında ziyaret ettikleri Bitlis buna bir örnektir.

⁵⁶ "Cuinet," "Elysee Reclus," ve "Maievsky" Van için savaş öncesi nüfus verilerinin yanı sıra Niles ve Sutherland'ın saha çalışma notlarınının 11. sayfasında bulunmaktadır. Bunlar Anadolu ve halkı hakkında istatistik veren bilindik kaynakların yazarlarıdır: Vital Cuinet, Élisée Réclus, ve V.T. Mayevski. Notlar aynı zamanda Osmanlı nüfus kayıtlarından bahsetmektedir.

Amerikalıların tahminlerine göre savaş öncesi nüfusu 10,000 olan Ermenilerin hiçbiri kalmazken, 1914 yılından önce bölgeye yerleşen ve rakamları 30,000 olan Müslümanların 4,000'i geriye kalmıştır.⁵⁷ Niles ve Sutherland, normal nüfusun sadece yaklaşık yedide birinin 1919 yılının yazında Bitlis'te kaldığı,⁵⁸ geriye kalanların ya öldürüldüğü ya da kaçtığı sonucuna varırlar. Aynı zamanda, kasabanın yaklaşık onda dokuzunun harap olduğunu hesaplamışlardır.⁵⁹ Müslümanlar tamamen yıkıma uğramış ve tahminen 6,500'ü evlerini kaybetmiştir.⁶⁰ Camiiler, dükkânlar, kamu daireleri ve köprüler de zarar görmüştür. Ermeni bölgesinde ise 1500 tane evin 500'ü yıkılmıştır.⁶¹

Aynı genel koşullar bütün bölgede ve özellikle Rus ve Ermeni denetimi altındaki topraklarda meydana gelmiştir. Van eyaletinde Niles ve Sutherland savaş öncesi 301,000 ve 68,000 olan nüfusdan, sırasıyla 150,000 Müslüman ve 700 Ermeni'nin kaldığını tahmin etmişlerdir. Aynı zamanda, 1919 yılında eyaletteki 1373 Müslüman, 112 Ermeni ve 187 karışık köy varken, son iki gruptan yaklaşık 200 tanesinin zarar görmemiş bir şekilde (onarım gerektirmeyecek kadar) kaldığını söylemişlerdir.⁶² Orantı olarak, Müslüman halkın çoğunluğu daha büyük kayıplar yaşamıştır.

Daha az zarara uğradıkları gözle görülen Ermeni kasaba ve köylerinin varlığı, Niles ve Sutherland'ın, daha önce Müslümanlardan sıklıkla duydukları, savaş sırasında Ermeniler tarafından yapılan yıkım ve mezalimleri tekrar gözden geçirmeye itmiştir.⁶³ ACRNE'nin basılı yayınlarının da dahil olduğu Amerikan medyasında iddia edilen, Ermenilerin kurbanlaştırılması ve Türklerin eziyetleri şeklindeki geleneksel görüşe karşı çıkan bu hikâyelere başlangıçta şüpheyile yaklaşmışlardı. Nihai raporlarında Niles ve Sutherland, alandaki gözlemlerinin, görüşlerini nasıl değiştirdiğini anlatmışlardır.

Bütün bölgedeki zarar ve yıkımın Ruslar çekildikten sonra ülkeyi işgal etmeye devam eden ve Türk ordusu ilerlediğinde Müslümanlara ait her şeyi yok eden Ermeniler tarafından yapıldığı anlatılmıştı bize. Hatta Ermeniler Müslümanlara cinayet, tecavüz, kundakçılık ve her türlü korkunç mezalimler yapmakla suçlanmaktaydılar. Başta bu hikâyelerden

57 Niles ve Sutherland'ın Raporu, 6. Niles ve Sutherland'ın savaş öncesi verileri diğer kaynaklardaki nüfus rakamlarıyla uyumludur. Bknz: *Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı, s.v. "Bidlis" ve *İslam Ansiklopedisi*, s.v. "Bitlis."

58 Niles ve Sutherland'ın Notları, 6.

59 Niles ve Sutherland'ın Notları, 5.

60 Niles ve Sutherland'ın Notları, 6.

61 Niles ve Sutherland'ın Notları, 6.

62 Niles ve Sutherland'ın Notları, 14–5; Niles ve Sutherland'ın Raporu, 7–8.

63 Örneğin Van ve Beyazıt arasında Canik'teki bir katliam hakkında söylenenlere bakınız.(Niles ve Sutherland'ın Notları, 17).

kuşku duyduk, fakat sonunda tanıklık tamamen isimsiz olduğu ve soyut delillerle desteklendiği için onlara inanmaya başladık. Mesela Bitlis ve Van şehirlerinde zarar görmemiş tek yerler kilise ve evlerin üzerine yazılan yazılardan da belli olan Ermeni çevreleriyken, Müslüman yerler tamamen yıkılmıştır... Durduğumuz her kasaba ve köydeki yerlilerin ilk istedikleri, bize ihtiyaçlarını belirtmek değil, Ermenilerin kendilerine ve ailelerine yaptıkları vahşeti dinlememizdi. Detaylar Türklerin Ermenilere yaptıklarıyla neredeyse aynıdır. Ermenilerin Türklerle, Türklerin Ermenilere karşı suçlu olduğu gibi, aynı suçlardan suçlu olduklarının da inkâr edilemez olduğunu düşünürüz.⁶⁴

Karşılıklı kötülük ve suçlar Niles ve Sutherland'ın 29 Haziran'dan 31 Haziran'a kadar Beyazıt'ta (bugünün Doğubayazıt'ı) durdukları ve burada Ermeni işgali sırasında yaşanan mezalimlerin bireysel anlatımlarını kaydettikleri zaman tekrar edilmiştir. Kurbanları ve onların yaralarını tespit etmişlerdir. Aynı zamanda Ermenistan Cumhuriyeti'nden yeni gelen ve hâlâ Transkafkasya'da Müslümanlara karşı yapılan katliamların olduğunu ve bunların Ermeni askerleri tarafından yürütülen kasıtlı bir imha etme politikası olduğunu söyleyen mültecilerle bir söyleşi yapmışlardır.⁶⁵

Devam eden şiddetin yanı sıra, kurbanların tanıklıkları ve fiziksel kanıtlar, Niles ve Sutherland'ın, son dört yıl içinde doğu Anadolu'da Müslümanlara karşı Ermeni mezalimlerin yapıldığı yönündeki inançlarını kuvvetlendirmiştir. Bu vahşetin bölgedeki Müslümanlar arasında yarattığı öfke, oradaki Ermeni iskânının geçerli olmadığı sonucunu doğurmuştur.⁶⁶ Bu katliam (Niles ve Sutherland'ın hesaplamalarına göre, bölgedeki Müslüman nüfusun dörtte üçünü yok etmiştir) "Müslümanların Ermenilere yönelik, iki milletin beraber yaşamalarını imkânsız kılacak kadar acı bir öfke" hissetmelerine yol açmıştır.⁶⁷

Ermenistan Cumhuriyeti'nden gelen mültecilerin anlattıkları ve yardım talepleri – herhangi bir insani yardım görevlisinin yapacağı gibi - iki Amerikalının da harekete geçmesine sebep olmuştur⁶⁸. Fakat duygusallığın tarafsızlıklarını bastırmasına izin vermemişlerdir. Amirlerine katliamları anlatmaya ve iddiaların doğruluğunu tespit etmek için incelenmesini istemeye karar vermişlerdir. 31 Haziran'da, hem İstanbul'daki başkanları Binbaşı Arnold'a hem de Kafkasya'da ACRNE'nin operasyonlarından sorumlu ve

64 Niles ve Sutherland'ın Notları, 3–4.

65 Niles ve Sutherland'ın Notları, 18–9, 23–4.

66 Niles ve Sutherland'ın Notları, 12, 19–20.

67 A.g.e, 20.

68 Niles ve Sutherland'ın Notları, 24.

merkezi Gürcistan'ın Tiflis şehrinde olan ABCFM misyoneri Ernest Yarrow'a birer telgraf göndermişlerdir:⁶⁹

Réfugiés Mussulmen à Bayazid rapportent cruauté et massacres organisés par troupes Armeniennes dans les Sandjaks de Surmeli, Ovyezidi, Nahtchevan, Sheril et Ordupat, Province Erivan. Demende d'urgence investigation immediats et menires pour protection.⁷⁰

Niles ve Sutherland mültecilerin hikâyelerine inanmışlardı, fakat aynı zamanda Güney Kafkasya'daki Müslümanların Ermenistan devletinin yetkisine silahlarla karşı geldiklerinden ve başlıca üzüntülerinin Ermenilerin kendilerinden daha donanımlı olduğundan şüpheleniyorlardı.⁷¹ Ertesi gün bir Osmanlı yetkili bu fikri doğrulamıştır. 1 Ağustos'ta Kara Kilise'ye geldikten sonra Niles ve Sutherland Transkafkasya'daki Müslümanların iddialarının biraz abartılı olabileceğini söyleyen 11. Kafkasya bölüğünün komutanı Cavit Bey ile görüşmüşlerdir. Onların “düzenli bir şekilde Ermenistan Hükümeti'ne karşı geldiklerini” ve onlara karşı yürütülen askerî operasyonların “katliam değil ama... Ermenilerin Müslümanları kendilerine itaat etmeye zorlamalarında başarılı olduğunu” söylemiştir.

Nihai raporlarında Niles ve Sutherland kendi üstlerine, konuyu incelemeleri ve eğer ihtiyaç olursa geçmiş çatışmaları değerlendirmek değil, şiddete ve kan dökmeye son vermek amacı haricinde başka hiçbir çıkar olmadan, tamamen insani amaçlar için, mevcut sorunu çözmekte kararlı davranmayı tavsiye etmişlerdir.

Anlaşılan o ki, iki grubun zulme dair iddialarına ve karşı iddialarına değinerek “her iki taraf da hem haklıdır hem haksız” demiştir.⁷²

Niles ve Sutherland'ın Osmanlı yetkilinin bu pragmatik görüşüne katıldıkları söylenebilir. İstanbul'a döndüklerinde benzer bir tarafsızlık göstermişler ve Transkafkasya'daki durum için bir soruşturma başlatılması arzusunu tekrarlamışlardır. Sonunda ne başkentteki ne Tiflis'teki ACRNE idaresi bir

69 Niles ve Sutherland'ın Beyazıt'taki söyleşileri ve takip eden kabloların aktarımları yerel Osmanlı yetkililer tarafından Erzurum'daki yetkililere bildirilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, DH.KMS.53-3/15_11).

70 Niles ve Sutherland'ın Notları, 25. Telgrafın çevirisi şöyledir: “Beyazıt'taki Müslüman mülteciler Ermeni birlikleri tarafından Sürmeli, Oyyezidi, Nahtchevan, Sheril ve Ordupat, Erivan bölgelerinde planlanan kötülük ve katliamlardan bahsetmiştir. Acil şekilde soruşturma ve güvenlik isteniyor”. O zamanın başlıca uluslararası dili olan Fransızca genellikle uluslararası telgraflar için kullanılırdı, İngilizce ise yabancı diller arasında ikinci sıradaydı. (Yakup Bektas, “The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847–1880,” *Technology and Culture*, Vol. 41, No. 4 [Ekim 2000], 687–8.)

71 Niles ve Sutherland'ın Notları, 24.

72 A.g.e, 25.

soruşturma başlatmışlardır. Nihai raporlarında Niles ve Sutherland kendi üstlerine, konuyu incelemeleri ve eğer ihtiyaç olursa geçmiş çatışmaları değerlendirmek değil, şiddete ve kan dökmeye son vermek amacı haricinde başka hiçbir çıkar olmadan, tamamen insani amaçlar için, mevcut sorunu çözmekte kararlı davranmayı tavsiye etmişlerdir.

Kafkasya'daki Müslümanların durumlarının soruşturulması ve mültecilerin söylediklerinin doğruluğunun anlaşılması durumunda, Ermenistan hükümetinin devam etmekte olan katliam ve zulümleri bastırması için sağlam adımlar atması şiddetle tavsiye edilmiştir. Geçmişte ne olursa olsun ve olayın haklı ve haksız tarafları kim olursa olsun, mevcut karışıklık Müslüman ve Ermenilerin nefretini canlı tutmakta ve son bir barışçıl çözümü daha uzak ve zor kılmaktadır.⁷³

Görevin Sonrası

Niles ve Sutherland'ın nihai raporunda belirttikleri genel sonuçlara karşı ACRNE'nin baş yöneticilerinin tepkilerinin ne olduğunu doğru bir şekilde gösteren herhangi bir kanıt yoktur. Fakat kurumun idarecileri, bu iki araştırmacının bulgularını ve önerilerini büyük derecede göz ardı etmiş ve hatta saklamıştır. Niles ve Sutherland'ın bulgularının aksine, ACRNE ve başkanı James Barton'un basılmış anılarındaki "genel olarak az nüfuslu" olan, başta Bitlis ve Van olmak üzere, Doğu Anadolu'da bu dönemde yardıma gerek olmadığına dair beyanı, bu varsayımı desteklemektedir.⁷⁴

Erzurum eyaletindeki Zidikan gibi, Müslüman kasaba ve köylerdeki açlığa dair bildirilen işaretleri yok etmek için hiçbir adım atılmamıştır. Altı ay sonra İstanbul'da yapılan bir danışma komitesi toplantısının tutanaklarında aynı sebebe değinilmiştir. "Van, Bitlis ve Erzurum'daki yardım çalışmasına vs." ilişkin olarak bir üye "neredeyse hiç Hıristiyan olmayan bu bölgedeki mevcut duruma dikkat çekmiş ve Amerika'da verilen paranın bölgede pek de uygun şekilde harcanamayacağı fikrini dile getirmiştir". Başka bir katılımcı, bölgenin "Ermenistan sınırları içinde sayılabileceğini... Bu durumda Ermenileri ülkesine geri göndermek ve dolayısıyla yakında bu iade çalışmasına yardımcı olacak tıbbî ve diğer yardım kuruluşlarına ihtiyaç olacağını" eklemiştir.⁷⁵

ACRNE, Niles ve Sutherland'a doğu Türkiye'de gerekli yardımları ve bu ihtiyaçları nasıl karşılayacaklarını öğrenmelerini buyurmuştu. İki Amerikalı,

73 Niles ve Sutherland'ın Raporu, 13.

74 Barton, 116.

75 Minutes of the Meeting of the Constantinople Advisory Committee of the N.E.R., 13 Mart 1920, NER Dosyası 1920-1921, box 41, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul.

insani çıkar doğrultusunda ve tarafsızca bu görevi yerine getirdiler. Etnik ve dinî geçmişlerini dikkate almadan, bölgede yaşayan yerlilerin ihtiyaçlarını bildirdiler. Fakat ACRNE tarafsız kalmadı ve Niles ve Sutherland'ın bulguları, kuruluşun benimsediği görüş ve düşüncelerle örtüşmedi. Ajans 1915 yılında kurulmuştu ve Hıristiyanlarla Ermenilerin Müslüman Türklerin elinde acı çektikleri imajını yayarak, Amerikalılardan milyonlarca dolar toplamıştı. Misyonerlerin anlatımlarında ve ABD basınında ileri sürülen, reklamı iyi yapılmış bu kategorik görüş, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu'da meydana gelen olaylar hakkında esas olarak Amerikan kamuoyunu şekillendirmiştir.

Niles ve Sutherland'ın bulguları, onların bakış açılarına ters düşmüştür. Görevlerinin sonunda vardıkları sonuç, Ermenilerin ve diğer Hıristiyanların, savaşın Anadolu'daki tek masum kurbanları olmadığına altını çizmiştir. Müslüman Türk ve Kürtler de büyük derecede acı çekmiş ve yardıma ihtiyaç duymuşlardır. Bu Amerikalılar, Ermenilerin mezalim yaptıklarını ve Türkiye'nin doğu illerinin uğradığı fiziksel zararların çoğundan sorumlu olduklarını da ortaya koymuşlardır. Güney Kafkasya'da şiddetin hâlâ devam ettiği iddialarına ek olarak, bu geçmiş olayların Anadolu'daki Müslümanlarda düşmanlık doğurduğunu, bunun da Ermenilerin iadesini uygulanamaz yaptığını kaydetmişlerdir.

ACRNE'nin yöneticileri, ABCFM'deki ortakları ve ABD'deki destekçileri, gelecekteki umutlarını Ermenilerin Türkiye'de iskân edilmesine ve doğuda bağımsız bir devletin kurulmasına bağlamışlardır. Niles ve Sutherland'ın Ağustos 1919'da durum hakkında yaptığı değerlendirme, bu planın uygulanabilirliği üzerine büyük bir kuşku düşürmüştür. O dönem, Ermenistan'ın bir Amerikan mandası olması fikri Amerika'da yoğun bir şekilde tartışılıyordu. Başkanı, böyle bir manda yönetiminin en yüksek sesli destekçilerinden olan ACRNE, söz konusu manda sisteminin uygulanabilirliğini sorgulayan detayları açıklamaya çekinmiştir.

Justin McCarthy'nin Niles ve Sutherland'ın raporunu Harbord Komisyonu'nda keşfetmesi, ACRNE'nin yöneticilerinin bunları kuruluş dışında da paylaştıklarını göstermektedir. Fakat Harbord'un Anadolu ve Transkafkasya'ya hükümet fonuyla desteklenen gezisi, daha çok James Barton'un ve manda yönetimini destekleyen diğerlerinin lobi faaliyetleri sayesinde planlanmıştı. Harbord, tavsiye ve rehberlik için ACRNE ve ABCFM üyeleriyle görüşmüştür. Tahmin edileceği gibi Ekim 1919'da yazdığı ve 14 Kasım'da Amerikan Dışişleri Bakanı'na sunduğu sonuçlarda, tek büyük güç ve başlıca aday olan ABD'nin, bölge üzerinde manda yönetimi kurmasını tavsiye etmiştir.⁷⁶

⁷⁶ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919*, vol. 2 (Washington, 1934), 861, 869.

Harbord, raporunda Niles ve Sutherland'ın doğu Türkiye'de daha önce yaptıkları araştırmaya değinmiştir. Seyahat sırasında, ulaşılabilir olan toprakları, özellikle Bitlis ve Van eyaletlerini kat ettiklerini söylemiştir. Aynı zamanda bu alandaki bulguların, komşu topraklardaki kendi gözlemlerini desteklediğini söylemiştir.⁷⁷ Niles ve Sutherland, Harbord'un doğu Anadolu'daki yıkım ve insani yardıma ihtiyaç olduğu sözleriyle kesinlikle hemfikir olurlardı,⁷⁸ fakat yabancı bir gücün himayesi altında bağımsız bir Ermenistan kurulması fikrini aktarırken tereddüt edebilirlerdi.

Sonuç

Niles ve Sutherland'ın ACRNE ile hizmet sözleşmesi Ağustos 1919'da sona ermiş ve doğudan İstanbul'a döndükten birkaç gün sonra görevlerine son verilmiştir.⁷⁹ Hem kuruluşla ilişkileri hem de Türkiye'deki varlıkları, nihai raporlarını düzeltmeye vakit bile kalmadan aniden sona ermiştir. Harbord'ın kısa notu haricinde, görevleri hakkında hiçbir resmî belge bulunmamaktadır.⁸⁰ İzlenimleri ve değerlendirmeleri, Amerikan hükümetinin ve Yabancı Misyonlar İçin Amerikan Bord Heyeti'nin arşivlerinde gömülü kalmıştır. 1990'daki rapora ve 2010 yılındaki saha çalışma notlarına kadar burada unutulmuştur.

Niles ve Sutherland'ın nihai raporunun ve tarihî öneminin anlaşılması, saha çalışma notlarıyla beraber incelenmesine bağlıdır. Notlarında, görevlerinin günlük anlatımları, iki Amerikalının yöntemlerinin, gözlemlerinin ve düşüncelerinin daha kapsamlı ve aydınlatıcı yönünü temsil etmektedir. Notlar aynı zamanda, raporu ek bilgilerle genişletir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu hakkında görgü tanıklarının bilgilerini sunmanın yanı sıra, mevcut durumu ve yakın geçmişteki olayları değerlendirmişlerdir. Son olarak notlar ve rapor birleştirilince Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'nin savaştan sonra Türkiye'de insani yardım için çabaları ve yaklaşımı hakkında daha çok bilgi sağlanmaktadır.

77 A.g.e., 842.

78 A.g.e., 848.

79 Not 39'a bakınız.

80 Harbord raporu Mart 1920'ye kadar Kongre'ye sunulmamıştı. Mayıs ayında Başkan Wilson Ermenistan için Avrupa'nın sunduğu bir mandayı kabul etmek için bir kongre onayı talep etmişti. 1 Haziran 1920'de Senato bu isteği geri çevirdi ve böylece Anadolu'da bir Amerikan mandası teklifi sona ermiş oldu.

Niles ve Sutherland'ın saha çalışma notları ve raporu, tarafsızlıktan yana olan gözlemciler tarafından yürütülen bir araştırmayı anlatmaktadır. Bu iki kişi, geniş bir bölgeyi araştırmışlar, bilgi veren yerlilerle görüşmüşler ve birçok kaynaktaki bilgileri karşılaştırıp yorumlamışlardır. Buldukları detaylar, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu'nun ve çevresinin bilimsel şekilde anlaşılmasına büyük katkıda bulunmalıdır.⁸¹ Fakat görevleri sırasında kaydettikleri bilgi, çok daha fazlası için ayrıca önemlidir. Notlar ve rapor, yazıldıkları dönemde takdir edilmeyen tarafsız bir analiz için nasıl çabaladıklarını göstermektedir. Tarihçiler ve geçmişin olaylarını daha iyi anlamak isteyen diğer kişiler kesinlikle Emory Niles ve Arthur Sutherland'ın veri ve tahminlerinden faydalanabilecek, fakat belki de daha çok, benzer şekilde bir araştırma yaparlarsa fayda elde edeceklerdir.

81 Tarafsız yorum için bu kanıt diğer görgü tanıklarının ve özellikle o dönemde bölgede olan ve Niles ile Sutherland'ın bahsettiği İngiliz askeri görevlilerin anlattıklarıyla karşılaştırılmalıdır. (Niles ve Sutherland'ın Notları, 21, 31). Türk ve Ermeni birinci el kaynaklarından da öğrenilecek çok şey var elbette.

BIBLIOGRAPHY

Primary Sources

Hand Book: Near East Relief, Ekim 1920.

Minutes of the Meeting of the Constantinople Advisory Committee of the N.E.R., 13 Mart 1920, NER Dosyasi 1920–1921, box 41, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul.

Notes of Captain E. H. Niles and Mr. A. E. Sutherland taken on trip of investigation July & August, 1919
http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_20c/niles_suthr/Field_Notes_of_Niles_and_Sutherland_OTAP.pdf Son Erişim: 10 Eylül 2012

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919, vol. 2 (Washington, 1934).

Report of Captain Emory H. Niles and Mr. Arthur E. Sutherland Jr. on Trip of Investigation through Eastern Turkish Vilayets, Records of the American Commission to Negotiate Peace, 1914–1931 (RG 256) General Records of the American Commission to Negotiate Peace, 1918–1931, rulo 231

The One Hundred and Fourth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (Boston: The Board, 1914).

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, DH.KMS.53-3/15_11

“Director, American Commission for Relief in the Near East to Admiral Mark L. Bristol”, 14 Haziran 1919, *Relief Work* 1919, box 37, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul.

“Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti Toplantı kayıtları”, 20. toplantı, 5 Mayıs 1919, *Relief Work* 1919, Kutu 37, Amerikan Bord Heyeti, İstanbul

Secondary Sources

“Armenians Fighting Turks: Besieging Van—Others Operating in Turkish Army’s Rear,” *New York Times*, 7 Kasım 1914

“Turkish Armenians in Armed Revolt: Were Ready to Join Russian Invaders, Having Drilled and Collected Arms,” *New York Times*, 13 Kasım 1914.

- Aydın, Mustafa Cagri Erhan (eds.), *Turkish-American Relations: Past, Present and Future* (London and New York: Routledge, 2004).
- Barton, James L. *Daybreak in Turkey* (Boston: The Pilgrim Press, 1908).
- Barton, James L. *Story of Near East Relief (1915–1930). An Interpretation* (New York: The Macmillan Company, 1930).
- Bektaş, Yakup “The Sultan’s Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847–1880,” *Technology and Culture*, Vol. 41, No. 4 [Ekim 2000]
- Daniel, Norman *American Philanthropy in the Near East. 1820–1960* (Athens, Ohio: Ohio University Press, 1970)
- Gevinson, Alan *Within Our Gates: Ethnicity in American Feature Films, 1911–1960* [Berkeley: University of California Press, 1997]
- Greene, Joseph K. *Leavening the Levant* [Boston, New York, Chicago: The Pilgrim Press, 1916]).
- Grabill, Joseph L. *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810–1927* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971)
- McCarthy, Justin “The Report of Niles and Sutherland: An American Investigation of Eastern Anatolia after World War I,” *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 5–9 Eylül 1990 (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1994).
- McCarthy, Justin, Esat Arslan, Cemalettin Taşkiran, ve Ömer Turan, *The Armenian Rebellion at Van* (Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006), fn.1.
- Miglio, Sarah “America’s Sacred Duty: Near East Relief and the Armenian Crisis, 1915–1930,” *Rockefeller Research Reports Online*, 2009, <http://www.rockarch.org/publications/resrep/rroonlinealpha.php>.
- Peet, Louise Jenison *No Less Honor: The Biography of William Wheelock Peet* (Privately printed, 1939), 183.
- Peterson, Merrill D. “*Starving Armenians*”: *America and the Armenian Genocide, 1915–1930 and After* (Charlottesville and London: University of Virginia Press, 2004).

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

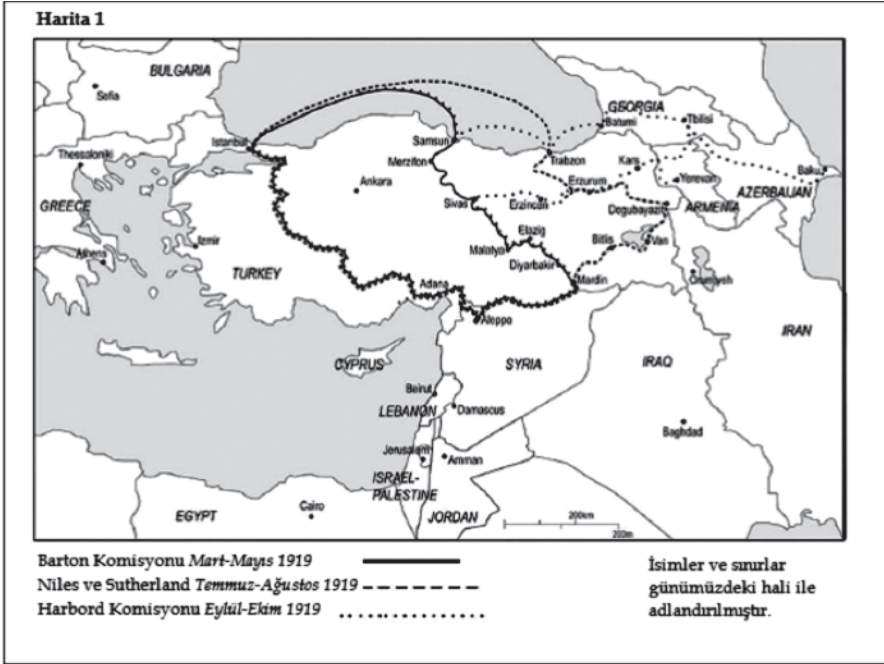
Smith, Eli *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight in Armenia* (Boston: Crocker and Brewster, 1833)

Strong, William E. *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Boston, New York, Chicago: The Pilgrim Press, 1910).

Ussher, C.D. "Plan for the Safe and Peaceful Repatriation of Armenians in Van and Alashgerd," n.d., *Relief Work* 1919, box 37, Amerikan Bord Heyeti, Istanbul.

Zürcher, Erik J. *Turkey: a Modern History* (London and New York: I.B. Tauris, 1998).

Amerikalıların Anadolu Gözlemleri:
Emory Niles ve Arthur Sutherland'ın 1919 Saha Çalışması Notları

Niles ve Sutherland'in Saha Notları ve Raporu'nda
Bahsedilen Yer İsimlerinin Dizini

İsim	Osmanlıca	Türkçe	Günümüzdeki Kullanımı
Derindje	درينجه	Derince	Derince (Kocaeli)
Saour	صاورور	Savur	Savur
Elmadin	المدین	Elmedin	Beşiri
Batman Su	باتمان سو	Batman Su	Batman Çayı
Zokh	زوق	Zok	Yanarsu
Reshadieh	رشاديه	Reşadiye	Reşadiye (Yelkenli)
Vosdan	وسطان	Vustan	Gevaş
Djanik	جانك	Canık	Tımar (Gedikbulak)
Bayazid Agha	بايزيد اغا	Bayazıt Ağa	Çaldıran
Bayazid	بايزيد	Bayazıt	Doğubayazıt
Kara Kilissa	قره كلیسه	Kara Kilise	Ağrı
Zeidekan	زيدکان	Zidikan	Eleşkirt
Keusse Dagh	کوسه داغ	Köse Dağ	Kösedag
Khorasan	خوراسان	Horasan	Horasan
Karabiyik	قره بیق	Kara Bryık	Aşkale
Namoukatoun (Mamakaton)	ماما خاطون	Mama Hatun	Tercan
Khadrak (Kendrak)	خادراق	Hadrak	Balkaynak
Ardasa	آردسه	Ardasa	Torul